

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Türk toplumunun modernleşme sürecinde karşılaştığı yapısal ve kültürel dönüşümleri anlamak ve bu dönüşümlere yönelik geliştirilmiş teorik ve kavramsal yaklaşımları değerlendirmek için kapsamlı bir perspektif sunar. Altı ana başlık altında ele alınan bu kavramlar, Türk toplumunun kimlik arayışları, modernleşme deneyimi, din ve laiklik tartışmaları, toplumsal kontrol mekanizmaları, Doğu-Batı arasındaki medeniyet gerilimleri ve sosyo-kültürel yapının yeniden inşası gibi temel konulara dair derinlikli bir analiz sağlar. Bu tür bir çalışmaya ihtiyaç duyulmasının başlıca nedeni, Türkiye'nin tarihsel, kültürel ve sosyolojik yapısının karmaşıklığını ve bu yapının modern dünyada nasıl bir dönüşüm yaşadığını anlamak ve anlamlandırmaktır.

1. Modernleşme ve Toplumsal Değişim

Modernleşme ve toplumsal değişim başlığı, Türkiye'nin Batılılaşma ve sanayileşme süreçleriyle başlayan toplumsal dönüşüm dinamiklerini ele alır. Modernleşme, yalnızca siyasi ve ekonomik yapının dönüşümü olarak kalmaz; toplumsal yapıdaki katmanları da köklü bir şekilde değiştirir. Bu bağlamda, kırsal ve kentsel yapılar arasındaki dengesizlikler, göç olgusu, toplumsal yapıda eşitsizlik ve adaletsizlik gibi sorunlar, modernleşme süreçlerinde sıklıkla gündeme gelir. Çalışma, modernleşme ile geleneksel yapının çatışmasını, toplumsal dönüşümün yarattığı sosyal yarılımları ve bu yarılımların toplumsal barış üzerindeki etkilerini tartışır. Aynı zamanda, bu süreçte ortaya çıkan yeni toplumsal sınıflar, kırsal alanlardan kentlere doğru yönelen göç hareketlerinin dinamikleri ve bu hareketlerin sosyolojik etkileri üzerinde durulur. Modernleşme, toplumun bütün katmanlarında derin bir dönüşümü beraberinde getirirken, geleneksel değerlerin ve yapısal unsurların korunmasıyla ilgili tartışmalar sürekli gündeme gelir. Bu nedenle, çalışmanın bu başlık altında sunduğu kavramsal çerçeve, toplumsal değişimin çok katmanlı yapısını anlamak için bir temel oluşturur.

2. Kimlik, Milliyetçilik ve Sosyolojik Esaslar

Bu başlık, toplumsal kimliğin inşası ve milliyetçilik olgularını sosyolojik bir perspektiften ele alır. Türkiye'nin modernleşme sürecinde kimlik arayışları, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başlayan bir sorunsal olup, bu süreç Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte daha karmaşık bir hal almıştır. Kimlik tartışmaları, etnik, dini ve kültürel kimliklerin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Milliyetçilik, bir yandan ulusal birlik ve beraberliği pekiştiren bir unsur olarak görülürken, diğer yandan etnik ve dini kimlikler üzerindeki baskıcı etkisi nedeniyle de eleştirilmiştir. Bu başlık altında incelenen teorik yaklaşımlar, milliyetçilik olgusunu bir kimlik inşası süreci olarak ele alırken, aynı zamanda ulusal kimlik ile etnik kimlik arasındaki gerilimleri de ortaya koyar. Milliyetçilik, toplumsal

aidiyet duygusunun güçlendirilmesi ve toplumsal yapının birleştirici bir unsur olarak inşa edilmesi açısından önemlidir. Kimlik arayışları ise, bu sürecin karşısında yer alan diğer kimlik unsurlarının korunması ve geliştirilmesi gerekliliğini tartışır.

3. Din, Sekülerleşme ve Laiklik

Din ve sekülerleşme başlığı, Türkiye'nin toplumsal yapısında dinin oynadığı merkezi rol ve laiklik tartışmalarını kapsamlı bir biçimde ele alır. Laiklik, Türkiye'nin modernleşme sürecinde din ile devlet ilişkilerini yeniden tanımlama çabasıdır. Bu süreç, dinin toplumsal alandaki rolünün sınırlandırılması, dini kurumların modern devlet yapısı ile uyumlu hale getirilmesi ve toplumun dini değerler ile modern laik yapılar arasında bir denge kurma çabasını içerir. Bu bağlamda, laikleşme süreçleri toplumsal yapıda ciddi gerilimlere ve farklılaşmalara yol açmıştır. Dinin toplumsal yapının korunmasındaki işlevi, sekülerleşme süreçlerinin yarattığı boşluk ve bu boşluğun toplumda nasıl doldurulacağı üzerine geliştirilmiş teorik yaklaşımlar, çalışmanın bu bölümünde ayrıntılı bir şekilde tartışılır. Ayrıca, dinin toplumsal yaşam üzerindeki etkisi, modernleşme ile birlikte dini değerlerin nasıl bir dönüşüm geçirdiği ve bu dönüşümün toplumsal yapıda yarattığı sonuçlar, sosyolojik bir perspektiften ele alınır.

4. Toplumsallaşma, Ahlak ve Sosyal Kontrol

Toplumsallaşma ve sosyal kontrol mekanizmaları, birey-toplum ilişkisi ve toplumun normatif düzenini koruma işlevi açısından kritik bir öneme sahiptir. Toplumsal yapının sürekliliği, ahlaki değerlerin ve normların etkili bir şekilde aktarılması ile sağlanır. Toplumsal kontrol mekanizmaları, bireylerin toplumsal normlara ve değerlere uyum sağlamasını zorunlu kılar. Bu başlık altında ele alınan kavramlar, bireyin toplumsal yapının baskısı altında nasıl şekillendiğini ve bu baskının bireysel özgürlükler üzerindeki etkisini tartışır. Toplumsal baskı, mahalle kültürü ve ahlakın toplumsal yapının temel taşı olarak görülmesi, bu tartışmaların merkezinde yer alır. Ayrıca, nesnelerin sosyalleşme sürecindeki rolü ve bilgi topluluklarının oluşumu gibi modern toplumsallaşma süreçlerine dair yaklaşımlar da ele alınır. Bu başlık, toplumsal yapının normatif işleyişini ve bireylerin bu yapıya uyum sağlamalarını sağlayan mekanizmaları anlamak için önemlidir.

5. Doğu-Batı İkilemi ve Medeniyet Tartışmaları

Doğu-Batı ikilemi, modern Türkiye'nin en temel tartışma konularından biridir. Doğu'nun manevi değerleri ile Batı'nın materyalist yaklaşımı arasındaki dengeyi kurma çabası, toplumsal yapı ve kültürel kimlik açısından sürekli bir gerilim kaynağı olmuştur. Bu başlık altında ele alınan kavramlar, Doğu ve Batı medeniyetlerinin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin nasıl dengelenebileceğini tartışır. Medeniyetler arası diyalog, kültürel etkileşim ve entelektüel üretim süreçlerinin toplumsal yapıya olan katkıları ele alınır. Medeniyet kavramı, toplumsal yapının en

üst düzeydeki ifadesidir ve bu çalışmanın sunduğu teorik çerçeve, medeniyetler arası uzlaşa ve çatışma konularını sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirir.

Bu başlıklar, Türk toplumunun modernleşme sürecinde karşılaştığı temel sorunları ve bu sorunlara yönelik çözümleri anlamak için kapsamlı bir teorik çerçeve sunar. Bu kapsamlı çerçeveyi her biri Türk düşünce ve fikir hayatına yön vermiş yazarlar etrafında genç yazarlar tarafından ele alınmıştır.

Modern dünyada toplumsal yapıların hızlı bir dönüşüm sürecinden geçtiği bu dönemde, toplumların kendilerini yeniden tanımlama ve değişen küresel dinamiklere uygun toplumsal modeller geliştirme ihtiyacı giderek artmaktadır. Türkiye de bu sürecin dışında kalmamış hem kendi tarihsel mirası hem de modernleşme tecrübeleri doğrultusunda yeni bir toplumsal yön tayin etmeye çalışmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin kendi toplumsal yapısını daha iyi anlaması ve bu yapının modern dünyadaki konumunu tayin edebilmesi için, Türk düşünce tarihinde yer almış fikirlerin ve kavramların yeniden değerlendirilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

Modernleşme ve Toplumsal Değişim Kavramları: Tarihsel Dönüşümün Anlaşılması

İlber Ortaylı, Nermin Abadan Unat, Cavit Orhan Tütengil ve Gaspıralı İsmail Bey gibi düşünürlerin geliştirdiği kavramlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde toplumsal yapının hangi dinamiklerle değiştiğini anlamak için kritik öneme sahiptir. **İlber Ortaylı'nın "İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı"** kavramı, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde yaşadığı sancıları ve bu sürecin sosyolojik etkilerini **Özcan Güngör** ele almıştır. Ortaylı'nın ortaya koyduğu bu kavram, modernleşme sürecinin yalnızca siyasi reformlarla sınırlı kalmadığını, aksine toplumun yapısal dönüşümünü de kapsayan çok boyutlu bir süreç olduğunu gösterir. Bu bağlamda, **Nermin Abadan Unat'ın "Bitmeyen Göç"** kavramı **Sevde Öztürk** tarafından ele alınmış, modernleşme ve sanayileşmenin getirdiği toplumsal hareketlilik ve göç olgusunun toplumsal yapıya olan etkilerini analiz edilerek, Türkiye'nin kırsaldan kente geçiş sürecine ışık tutulmuştur. **Cavit Orhan Tütengil'in "İkili Yapı"** kavramı **Zeynep Katmer** tarafından kaleme alınmış, Türkiye'nin modernleşme sürecinde kırsal ve kentsel alanlar arasındaki dengesizliği ve bu dengesizliğin toplumsal gelişmeyi nasıl sekteye uğrattığını incelenmiştir. Tütengil'in bu kavramı, modernleşme ve toplumsal eşitsizlik konularında yeni çözüm önerileri geliştirebilmek adına önemli bir teorik zemin sunar. Öte yandan, **Gaspıralı İsmail Bey'in "Hakkaniyet"** kavramı **Mehmet Emin Sarıkaya** tarafından yazılmış, kavram toplumsal adalet ve dengeyi sağlamak amacıyla geliştirilmiş olup, modernleşme süreçlerinde yaşanan kırılmalara dair eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır. Dolayısıyla, bu düşünürlerin kavramları, Türkiye'nin modernleşme deneyiminin sosyal ve siyasal boyutlarını anlamak için gereklidir.

Kimlik, Milliyetçilik ve Sosyolojik Esaslar: Kimlik İnşası ve Toplumsal Aidiyet

Yusuf Akçura, Sadri Maksudi Arsal, Seyyid Ahmed Arvasi, Remzi Oğuz Arık ve Hilmi Ziya Ülken gibi düşünürlerin geliştirdiği kimlik ve milliyetçilik temalı kavramlar, Türk toplumunun kimlik arayışındaki temel dinamikleri ve bu dinamiklerin toplumsal yapıya etkilerini ortaya koyar. **Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset"** kavramı **İsmail Kaya** tarafından incelenmiş, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde kimlik ve siyasal aidiyet sorunlarına dair geliştirdiği üç farklı politika modelini (Türkçülük, Osmanlıcılık ve İslamcılık) analiz edilmiştir. Bu kavram, modern Türkiye'nin kimlik inşasında tarihsel bir referans noktası oluşturarak, günümüzdeki kimlik ve aidiyet tartışmalarına ışık tutar. **Sadri Maksudi Arsal'ın "Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları"** kavramı **Ayşegül Kip** tarafından ele alınmış, milliyetçiliğin yalnızca siyasal bir ideoloji değil, aynı zamanda sosyolojik bir olgu olduğunu ortaya konulmuştur. Arsal, milliyetçiliğin toplumdaki kimlik ve aidiyet duygusunu nasıl şekillendirdiğini sosyolojik bir perspektifle açıklar. **Seyyid Ahmed Arvasi'nin "İleri Türk Milliyetçiliği"** yaklaşımı **Zeynep Yılmaz** tarafından yazılmış, bu kavram altında modern Türk toplumunun hem geleneksel değerlerle uyumlu hem de çağın gereklerine uygun bir milliyetçilik modelini savunulur. Bu düşünürlerin kavramları, kimlik ve toplumsal aidiyet meselesinin Türk toplumu açısından nasıl bir anlam ifade ettiğini anlamak için gereklidir. **Hilmi Ziya Ülken'in "Soyaçekme"** kavramı **Meryem SümeYYe Atmaca** tarafından ele alınarak, toplumsal yapının genetik miras ve kültürel kalıtım yoluyla nasıl şekillendiğini incelenmiş ve kimlik inşasının biyolojik ve sosyolojik temellerini ortaya konulmuştur. Bu düşünürlerin kimlik ve milliyetçilik kavramları, Türkiye'nin kimlik bunalımını ve ulusal kimlik inşasını anlamak için önemli bir referans sağlar.

Din, Sekülerleşme ve Laiklik: Toplum ve Din İlişkisi Üzerine Teoriler

Durmuş Hocaoglu, Bahattin Akşit ve Sabri Ülgener gibi düşünürlerin geliştirdiği din ve sekülerleşme kavramları, Türkiye'nin modernleşme sürecinde din-toplum-devlet ilişkilerinin nasıl şekillendiğini ve bu ilişkilerin toplum üzerindeki etkilerini inceler. **Durmuş Hocaoglu'nun "Milli Sekülerizm"** kavramı **Cennet Feyza Cömert** tarafından incelenmiş, bu kavramda Hocaoglu, Türkiye'de sekülerleşme sürecinin milli değerlerle nasıl uyumlu hale getirilebileceğini savunmaktadır. Bu kavram, dinin toplumdaki işlevini korurken, modern devlet yapısı ile entegrasyonunu ele alır. **Bahattin Akşit'in "Laikleşme Tipolojisi"** **Merve Kılıç** tarafından ele alınmış ve farklı toplumlar da laikleşme süreçlerinin nasıl işlediğini ve bu süreçlerin toplumsal yapıyı nasıl dönüştürdüğünü tartışılmıştır. Akşit, laikleşmenin farklı tipolojilerini analiz ederek, din-devlet ilişkilerinde ortaya çıkan sorunların çözümlenmesine yönelik alternatif modeller sunar. **Sabri Ülgener'in "Zihniyet Söylemi"** **Bahar Küçük** tarafından işlenerek, Türkiye'de ekonomik kalkınma süreçlerinde din ve zihniyetin rolü kavram etrafında tartışılmıştır; ekonomik gelişmenin sadece maddi faktörlerle değil, aynı zamanda kültürel ve dini temellerle de ilişkilendirilmesi gerektiğini savunur. Bu kavramlar, din ve toplum ilişkisi üzerine özgün çözümler

sunar ve modernleşme süreçlerinin dini yapı üzerindeki etkilerini anlamak için gereklidir.

Toplumsallaşma, Ahlak ve Sosyal Kontrol: Birey-Toplum İlişkisi Üzerine Yaklaşımlar

Şerif Mardin, Cahit Tanyol, Özcan Güngör ve Hüsamettin Arslan gibi düşünürlerin geliştirdiği kavramlar, birey-toplum ilişkisi, ahlaki değerler ve sosyal kontrol mekanizmalarının toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiğini analiz eder. **Şerif Mardin’in “Mahalle Baskısı”** kavramı **Elif Aygün Kalkan** tarafından ele alınarak, toplumsal kontrol mekanizmalarını ve bireyin sosyal çevre tarafından nasıl baskı altına alındığı ortaya konulmaktadır. **Cahit Tanyol’un “Ahlak ve Toplum”** kavramı **Seda Müjdecı** tarafından tartışılmış ve ahlakın toplumsal yapıdaki rolünü ve ahlaki değerlerin toplum içindeki işlevi ele alınmıştır. **Özcan Güngör’ün “Nesnelerin Sosyalleştirmesi”** kavramı **Mahmut Kökver** tarafından incelenmiş ve gündelik hayatta nesnelerin bireylerin kimlik ve toplumsallaşma süreçlerindeki rolünü tartışılmıştır. **Hüsamettin Arslan’ın “Epistemik Cemaat”** kavramı **Fatma Ankaralı** tarafından ele alınmış ve bilgi topluluklarının nasıl oluştuğunu ve bu toplulukların düşünce yapıları üzerindeki etkisini incelenmiştir.

Doğu-Batı İkilemi ve Medeniyet Tartışmaları

Doğu’nun manevi ve ahlaki değerleri ile Batı’nın materyalist ve bilimsel yaklaşımı arasındaki gerilim, Türk toplumunun kimlik inşasında sürekli bir denge arayışını gerektirmiştir. **Samıha Ayverdi’nin “Doğu-Batı Medeniyeti”** kavramı **Süeda N. Uygun** tarafından ele alınmıştır. Bu kavram, Doğu’nun ruhani değerlerinin Batı’nın maddi dünyası ile dengelenmesi gerektiğini savunurken; **Recep Şentürk’ün “Açık Medeniyet”** kavramı **Ahmet Kurum** tarafından tartışılmış ve bu kavramda Şentürk, medeniyetler arası diyalogun önemini vurgulayan açık medeniyet modelini önerir. **Nurettin Şazi Kösemihal’in “Sanat ve Fikir İşçileri”** kavramı **Rana Kara** tarafından yazılmış ve bu kavram, sanat ve fikir işçilerinin bu dengeyi sağlama konusundaki rolünü ele alırken; **Vamık Volkan’ın “Divandaki Düşmanlar”** tartışması **Nuray Yılder** tarafından ele alınmış ve bu kavramda Yılder, kimlik inşasında “dış düşman” imajlarının toplumların kendini tanımlama sürecindeki işlevini ortaya koyar. **Alev Alatlı’nın “Saçaklı Mantık ve Yasaldır Helal değildir”** yaklaşımı **Zeliha B. Ayata** tarafında ele alınmıştır. Bu yaklaşımlar, Türkiye’nin Doğu-Batı ikileminde özgün bir medeniyet sentezi geliştirme çabasını anlamak için kritik bir teorik zemin sunmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen tüm yazarlar, editörler ve yayınevi çalışanlarına, Türkiye’nin düşünce mirasını yaşatmak ve toplumun kimlik inşasında önemli bir adım atmak adına gösterdikleri özveri ve çabaları için gönülden teşekkür ederiz. Bu eserde yer alan düşünürlerin teorik birikimlerini ve özgün yaklaşımlarını topluma kazandırmak, sadece bugünü değil, geleceği de inşa etme iradesinin bir yansımasıdır. Her bir satır, medeniyetler arası diyalogdan toplumsal barışa, kimlik

arayışından modernleşmeye kadar uzanan geniş bir yelpazede, Türkiye'nin tarihsel derinliğini ve kültürel zenginliğini ortaya koyma amacıyla kaleme alınmıştır. Bu eserin hem akademik dünyaya hem de geleceğin düşünce ufuklarına ilham vermesi dileğiyle...

Prof. Dr. Özcan Güngör
Editör
Ankara, 2024